
JELENKOR

A Manchester Guardian és a gyarmati erőszak, 1930–1932

A szerző arra keres választ, hogy a Brit Birodalom fővárosában mennyit tudtak a gyarmati körülményekről, hogyan jutottak értesülésekhez, illetve milyen akadályai voltak a hiteles információ-áramlásnak. *Nicholas Owen* az Oxfordi Egyetem Politikatudományi és Nemzetközi Kapcsolatok Tan-székének kutatója a kérdés megvilágításához az 1930–32-es indiai polgári engedetlenségi mozgalommal foglalkozó híradásokról készített esettanul-mányt.

Úgy látta, a britek azért nem voltak gyarmattellenesek, mert nem tudtak a brit hatóságok erőszakoskodásairól. Az értesüléseket először is a cenzúra és az állami újságkiadás befolyásolta. Brit-Indiában 1900-ban már voltak füg-getlen hírközlési eszközök, olcsó újságok, hírlapügynökségek, és működött a távíró. Az indiai nemzeti mozgalmakra válaszul megerősödött a birodalmi cenzúra, az információkhoz elsősorban a kivételezettek fértek hozzá, az ő újságaik kaptak több hirdetést. A brit tisztviselők jó kapcsolatban voltak a szerkesztőkkel, és ügyesen használták a propaganda eszközeit. A Raj (Indiai Brit Birodalmi Kormány) például nyolc hónapig meg tudta akadályozni, hogy kiszivárognak a hírek az 1919. évi amritszári mészárlásról.¹ Az ál-lam további módszere volt, hogy az erőszakot törvényekkel legitimálta. A gyarmatiak erőszakos válaszait a britek keleti despotizmusnak minősítették, és azt hirdették, ők hoztak civilizációt a káoszba fulladó helybelieknek.

Owen a gyarmati erőszakra szóló hírek vizsgálatát annak számbavételével kezdte, hogy mit mondtak a szemtanúk, ez hogyan alakult át a hivatalos és más hozzászólások során, majd mennyire változott tovább az újságírók cikkeiben, és végül mily mértékben tompították az újságírók és kiadók a jelentések élet Britanniában. E vizsgálódás során kiderül – vélte a szerző –, hogyan viszonyultak a britek a birodalomhoz. Egyesek szerint sokat tudtak róla, ezért lelkesedtek érte; másoknak gyér volt a tudásuk, ezért viseltettek

1. Az amritszári sortűzben Dyer dandártábornok önkormányzatot követelő indiaiakra lövettet, 379 halott és 1200 sebesült maradt a helyszínen. Magyar Nagylexikon I. kötet, Bp. 1999.

közönnyel íranta. Owen szerint ez nem ilyen egyszerű. A tudás birtokában éppúgy lehet valaki közömbös, mint lelkes híve a birodalomnak.

A kérdés az 1950-es években a kenyai háború idején is felvetődhetett: miért nem tiltakoztak erélyesebben a britek az erőszak ellen. Az nem kielégítő válasz, hogy nem tudtak az eseményekről. Az a döntő, hogyan reagáltak a saját honfitársaik túlkapásairól szóló hírekre az újságírók, szerkesztők és az olvasók. Ebből a tanulmányból nyomon követhető, hogyan formálódott a brit sajtó, és lett talaja a birodalmi eszmék kialakulásának, terjesztésének. A fővárosi és a gyarmati újságírás kiegészítette egymást, de kérdés, elhallatszott-e Britanniába az indiaiak hangja az 1930-as években.

1930–32-ben az indiai polgári engedetlenségi mozgalomról a Rajtól és az Indiai Nemzeti Kongresszustól érkeztek híradások. Ezek jól tükrözték a két fél közti ellentétet. Raj aktáiból látszik, hogy a brit hivatalnokok magánemberként elhítték, hogy a rendőrség verte a sztrájkőröket, megerőszkolta az asszonyokat és felégette a házakat, mégis újabb jelentéseket kértek beosztottaiktól, és elvárták tőlük az előzőek cáfolatát. A vezető tisztviselők végül jól értesültek voltak. A Raj nem titkolta el saját erőszakos cselekedeteit, mert meg akarta mutatni az erejét, és bizonyítani kívánta, hogy az indiaiak felkészületlenek, ezért kell uralkodni fölöttük. Meg kell tanítani a bennszülötteket szabadságban élni, és ehhez hosszabb brit uralomra van szükség – hirdették.

Az Indiai Nemzeti Kongresszus szintén igyekezett befolyásolni a riportok tartalmát. Önkéntesekkel dolgozott, újságírókat és jogászokat képezett ki, hogy írják meg a lakosság panaszait a nyilvánosságnak, illetve juttassák törvény elé az erőszakoskodó hivatalnokokat és rendőröket. Az önkéntesek gyakran a szegények közül jöttek, ők védték ki a Raj támadásait, leplezték le a britek intézkedéseit. Elsősorban a nemzeti lelkesedés, a vallás, a közösség iránti lojalitás és a rendőri agresszió bírta rá őket az ellenállásra. A mozgalmat a Kongresszus vezetői irányították: megszürték az értesüléseket, kiválasztották, milyen hírek kerüljenek ki, és hogyan találják az eseményeket.

A levéltárakban gazdag anyagot lehet találni. Egy 1932-es benáresi esemény dokumentumai például világosan megmutatják, mint igyekezett mind a Raj, mind a Kongresszus befolyásolni a beszámolókat. Arról volt szó, hogy a Kongresszus önkéntes asszonyait fogva tartásuk idején állítólag bántalmazták az indiai rendőrök. A hír megjelent a helyi nemzeti újságban, mire a brit körzeti megbízott Leonard Owen vizsgálódni kezdett. Az asszonyok elbeszéléseit az újság megváltoztatta, és üres lapokat íratott alá velük. Owen úgy látta, a szemtanúkat és a rendőri zaklatásokat előkészítették. A

rendőröket végül tisztázták, a helyi újságot pénzbüntetésre ítélték, és megtiltották, hogy hasonló cikkeket közöljön.

Owen eredményei feldühítették a helyi kongresszusi vezetőt, Malaviyát, s ő is kivizsgálta az ügyet. Az ő jelentésében valamennyi tanúvallomás, orvosi látlelet ellenkezett az Owenével. A két tábor egymást vádolta. Owen azt állította, a kaszton kívüli özvegyek a Kongresszustól kaptak ellátmányt, ezért vallottak a rendőrség ellen. Malaviya szerint pedig a rendőrség hallgattatta el a lehetséges tanúkat.

Mindkét hatóság úgy manipulálta a bizonyítékokat, hogy saját közönsége előtt megbízhatónak, előítélet-mentesnek tűnjék. Hatalmuk azonban nem volt egyenlő: a Raj brit tisztségviselői minden indiai fölött ítéelkezhettek, és cenzúrázhatták az indiai rendőrség beadványait, a Kongresszus ellenben nem kényszeríthetett senkit tanúskodásra, nem vizsgálódhatott a brit hivatalnokok körében. A tanúvallomásokat sem tekintették egyforma súlyúnak, mert az angolok úgy vélték, az indiaiak hazudnak, és közömbösek az igazság iránt. Curzon kijelentette, az igazság iránti érdeklődés „teljes egészében nyugati koncepció”. Az indiai nacionalistákat mélyen sértették ezek a megállapítások, bár még maga Gandhi is elismerte, „hazudunk”, ezért „a fehérek irántunk megnyilvánuló előítéleteiért részben magunk vagyunk felelősek” (654. o.).

A brit érdeklődők természetesen szerették volna tudni, mi folyik Indiában. Az oknyomozó újságírókra hárult volna a feladat, de nem voltak sikeresek. Egy radikális brit újságíró, H. N. Brailsford 1930–31-ben Gujaratba utazott, hogy riportot készítsen az ottani lázongásról. A konfliktus a parasztok támogatása körül a Raj és a Kongresszus között tört ki; az előbbi rendelkezett támogatási alapokkal, állásokkal, és fegyverekkel, az utóbbi csak bojkottot szervezhetett, lemondathatta a helyi hivatalnokokat, megszervezhette, hogy nem fizetik be a földadót. A helybeli britek az indiaiakból álló rendőrségtől várták, hogy azok – a saját honfitársaik ellenében – megállítsák a provokációkat. Brailsford végül tolmács nélkül, s hamarabb érkezett Gujaratba, mint ahogy az érkezésére figyelmeztető Raj-lelél. Így tapasztalhatta, hogy a helyi rendőrség korrupt és brutális, és hogy az ügyeskedők kisajátítják maguknak a lázadók állásait, földjeit. A körzeti megbízott elkísérte Brailsfordot egy faluba. Ott elismerte, hogy igaza van a brit újságírónak, de a Raj előtt meghazudtolta őt.

Brailsford első látogatása előtt néhány hónappal a dharasanai sópárlóban néhány száz fegyvertelen tiltakozót csúnyán megvertek, de Garrett brit tisztviselő a rendőröket védte. Egy amerikai újságíró jelentette a sokkoló eseményt, ezért Brailsford állításait is újra meg akarták vizsgálni. Ugyanaz

a Garrett kapta a feladatot, így ez a jelentés is tagadta az agressziót, s állította, hogy a Kongresszus provokálta ki a rendőri megtorlást. Brailsford válaszában indiai szemtanúkra hivatkozott, de az ő szava egyedül állt szemben a Raj kijelentéseivel.

A problémát a fordítási gondok mellett főleg a hírek értelmezése okozta. Az oknyomozó újságírók biztosak voltak benne, hogy sok állítás elemzésével el lehet jutni az igazsághoz. De csak akkor, ha a különböző álláspontok összemérhető dimenzióban mozognak. Gujaratban ez nem így volt. A Raj-féle beszámoló a lakosság „a szertelenségéről” szólt. A Kongresszus arra hivatkozott, hogy a brit hatalom eleve törvénytelen. A két vélemény nem azonos síkon mozgott, ezért összeegyeztethetetlen volt.

A nehézségek ellenére Brailsford azt tapasztalta, hogy az állami cenzúra és a sajtó-politika tökéletlen, hiszen elég könnyen hozzájutott az információkhoz. A hivatalos riportot általában a kezébe adták az újságíróknak, míg a Kongresszus jelentéseit betiltották. A lapok tulajdonosai nem kaptak támogatást, papírt, nyomdát, ha ellenséges hangot ütöttek meg. A hirdetések visszatartása szintén a Raj módszerei közé tartozott, bár a Kongresszus újságjaival szemben hatástalan volt. Ezek főként indiaiak kezében voltak, bulletinok és röpcédulák formájában elárasztották az országot. Ezt nehéz volt ellenőrizni. A törvényhozó gyűlés és a tartományi tanácsok intézkedéseit nem lehetett cenzúrázni. A Raj ezért 1930 végén törvényben tiltotta meg a veszélyes hírek közlését. A veszélyesség megítélését a bíróságra bízták. A kongresszusi híradásokat nem ez a törvény, hanem a cenzúra fojtotta el.

Nem tudták megakadályozni azt sem, hogy a kormány elnyomó intézkedéseiről szóló kongresszusi hírek eljussanak Londonba és a világba. Ezek egy részét a brit fővárosban a Tiltott Könyvek Gyűjteményében őrizték, de az újságírók megszerezték a másolatokat. A cenzúra hatástalan maradt. A Bombayból 1930-ban két hét alatt érkezett 705 sajtóhírből csak 41-et ellenőriztek és csupán hetet tiltottak be. A telegramokkal még kevésbé boldogult az ellenőrzés, és különösen tehetetlen volt az amerikai külpolitikai levelező munkatársak üzeneteivel szemben. Egy megállapítás szerint a cenzúrázás híre több kárt okozott a britek ügyének, mint amennyit a hírek tartalma okozott volna.

Hogyan kezelte az Indiából érkező híreket a brit sajtó? Megtehetette, hogy nem közöl semmit, vagy mind a két oldal híreit közreadja, avagy választ közölük. Owen a Manchester Guardian hírközlési politikáját elemezte. 1930-ban ez az újság a napi 47 ezres példányszámával nem tartozott a legnagyobbak közé, de behatóan foglalkozott Indiával, szakértőket és levelező munkatársakat alkalmazott. Politikai kötődések nem befolyásolták. Olvasói művelt középosztálybeliek voltak, akiket érdekelték a birodalom

dolgai, és képesek voltak véleményt alkotni. A Guardian viktoriánus elvek szerint dolgozott, nevelni akart, az igazat írta, az értesüléseket ellenőrizte, és erkölcsi kötelességének tartotta a birodalmi politika alakítását. Legendás főszerkesztője C. P. Scott volt. A XIX–XX. század fordulójának súlyos brit agresszióiról (Írország 1880-as évek, Sinn Fein-harcok 1920–21-ben, dél-afrikai háború 1900-ban) bátran tudósított.

Ezek ismeretében különös, hogy Indiából az atrocitásokról kevés hírt közölt a lap. Ennek az volt az oka, hogy eleinte nem volt Indiában élő, fizetett levelezője. Később már indiai nemzetiségű munkatársai is voltak. Mindannyiuktól elvárták, hogy ne kötődjenek a Kongresszushoz. Rabindranath Tagore hiába javasolta Scottnak, keressen a Kongresszus oldalán álló, indiai hírközlőt is, a főszerkesztő ehelyett egy Indiai Információs Hivatalt állított fel egy indiai egyetemista vezetésével. Emellett számos, a Rajhoz kötődő közvetítő segítette a Guardian munkáját, például a nyugdíjas brit tisztviselő, J. T. Gwynn. Ő tisztelte ugyan az indiaiakat, de úgy látta, „egy kissé alacsonyabb rendűek, mint az angolok”, és „még nem állnak készen az autonómiára” (664. o.). Gwynn azt javasolta Scottnak, ne adjanak hírt a rendőri atrocitásokról.

Elképzeltető, milyen zavart okozott a szerkesztőségben Brailsford tudósítása. A főszerkesztő fia, Ted Scott más forrásból is ellenőrizni akarta a híreket. A „megbízható” levelező ezúttal Geoffrey Garratt volt (nem Hugh Garrett!), az ICS (Indian Civil Service) munkatársa. Ő azt írta Scottnak, nincs semmi baj a rendőrökkel, csak elszigetelt incidensek fordultak elő - jelentette Garratt, cáfolva Brailsford riportját.

Gandhi 1931-ben Londonba érkezett egy konferenciára. A Guardian mindent megtett, hogy rossz színben tüntesse fel. Azt írta: Gandhi valójában nem akar megegyezni a britekkel, „egyetlen mondanivalója Britannia számára, hogy takarodjon Indiából” (665. o.). „Harcolnunk kell a Kongresszus ellen” – jelentette ki Gwynn.

1932 januárjában a Guardian újabb lázongásokról kapott híreket India észak-nyugati határvidékéről. Ezúttal egy brit szemtanú, Verrier Elwin evangélikus misszionárius terrorról, rendőri gyilkosságokról, felgyújtott házakról tájékoztatta a lapot. Ő korábban, a guajarati lázadásokról is tudósított, mégpedig Brailsforddal egybehangzóan. Most Gandhi kérte fel, küldjön riportot a határról. Elwin jelentését őszintének találta Ted Scott, de más forrással is össze akarta vetni. Edward Thompson volt misszionárius, irodalmár vállalta a feladatot. Ő részben igazat adott Elwinnek, részben pedig túlzónak minősítette a jelentését. Ted Scott úgy döntött, nem kell megjelentetniük Elwin beszámolóját.

Elwin, Thompson és Garratt elbeszéléseit eleve befolyásolta, hogy melyik oldalon álltak. Elwin azonosult az indiaiakkal, a Kongresszussal, az ő szemükkel nézte az eseményeket. Brailsford hasonlóan érezhetett. Az ICS neveltjei, Gwynn, Garratt, vagy Thompson nem tudtak együttlérezni az indiai néppel. Ekkor új kolléga érkezett a Guardianhoz, s ezzel meghiúsult a szándék, hogy elfektetik Elwin történetét. Malcolm Muggeridge két évig tanított Indiában, igyekezett ráébreszteni diákjait, hogy joguk van a szabadsághoz. Visszatérve Britanniába, a Guardianhoz került. Ted Scott barátjává fogadta, és hagyta, írjon, amit akar. 1934-ben *Picture Palace* címmel regényt adott ki, melyben kigúnyolta lapja elveit. A könyvet a Guardian kurátorai bezúzták. Muggeridge azt hangoztatta, Indiában előbb-utóbb választani kell az alkotmányos kormányzás és az autokratikus, idegen uralom között. Ted Scott váratlan halála után Muggeridge a lap helyettes főszerkesztőjeként ismét közölte Elwin tudósítását a falvak felégetéséről. Nem volt nagy visszhangja, de azért kis bulletinok útján terjedt a hír. Elwin munkája később könyv alakban is megjelent. Nyilvános gyűléseken a brit hallgatóság egyszerűen nem hitte el, hogy honfitársai mit művelnek Indiában. A Guardian riportjaihoz bizonyítékot követeltek. Az India League elnöke, Bertrand Russell ezért küldöttséget menesztett Indiába, de a jelentés nem keltett nagy figyelmet.

A könyvkiadásban hasonló volt a helyzet. A brit kiadók nem szívesen adtak megbízást politikai témákkal foglalkozó indiai íróknak. Indiaiak szava nemigen jutott el a 30-as években Britanniába, a BBC-ben sem szerepelhettek. Az angolok tehát nem kaptak hiteles tudósításokat az indiai állapotokról. Gandhi a 1920-as években felfüggesztett minden híradást, agitációt Britanniában. Már hivatalt sem tartott fenn Londonban. Tisztelte a Guardiant, de úgy vélte, kölcsönös megbecsülés csak akkor jöhet létre hazája és Britannia között, ha megszűnik a birodalom. Muggeridge 1932-ben visszatért Indiába, a Calcutta Statesman főszerkesztő-helyettese lett, és bár bírálta a Raj politikáját, nem csatlakozott a Kongresszushoz.

Owen megállapítja, hogy az állami cenzúra nem volt hatékony. Az államnak nem volt elég embere. A hírek megfogalmazásába, terjesztésébe a Kongresszus és a Raj is beleszólt. Maga a brit sajtó, nevezetesen a Guardian szintén ellenőrizte az értesüléseket és megalkotta a saját változatát. Ez a lap nem volt közömbös a világ bajai iránt. Kötelességének tartotta, hogy a megismert adatokat közzétegye. Miért hallgatott a Guardian mégis Indiáról? Ennek részben technikai okai voltak: munkatársai nem beszélték a helyi nyelveket, egy írástudatlan többségű országból nehéz volt írott dokumentumokat szerezni, a traumán átesett áldozatok beszámolóit zavarosak voltak. Az újság szerkesztői mégis meg voltak győződve, hogy az igazat

írják, hiszen magyarázataik szakszerűek voltak, az ellenőrizetlen információknak nem hittek, a kormány véleményét nem fogadták el kritikátlanul. Bár egyedül a Guardiannak voltak indiai levelezői, az előítéletektől mégsem voltak mentesek. Gwynn és Garratt már nem volt szolgálatban, ezért feltételezhetjük róluk, hogy függetlenek. A brit olvasóknak tőlük kellett értesülniük az „igazságról”.

A Guardian szerkesztői lelkiismereti feladatnak tekintették az újságírás etikai parancsainak teljesítését. Scott panaszkodott Tagorénak, hogy meglehetősen vakon tapogatóznak az indiai ügyekben. A megbízhatónak ítélt munkatársak riportjait közölték az erőszakos cselekményekről. A biztos értesüléseket szerkesztőségi cikkben írták meg, de a levelezési rovatban megjelenhettek kérdések, állítások, észrevételek is. Indiaiaktól érkezett meg nem erősített jelentéseket nem vettek át. A Guardian nem kívánt egyik fél mellett sem állást foglalni. Munkatársai azt gondolták, távolságtartásuk a legjobb garancia a megbízhatóságukra. A gyarmatellenesek szerint épp ellenkezőleg, azok a hiteles emberek, akik belevetik magukat a harcokba. Verrier Elwin például a szolidaritás elvét vallotta. Meghökkenő, hogy egy erőszakos eseményről szóló beszámoló az imperializmust szolgálhatja, ugyanis annak hatására hozzákezdhetnek a rendszer megjavításához. Ebből az következik, hogy nem bírálni kell a gyarmatosítást, hanem teljesen elutasítani – véli a szerző.

A Guardian története megmutatta, hogy a kormánytól való távolságtartással nem idegenítette el magától az olvasóit. Igaz, nem sikerült meggyőznie egyik felet sem a másik igazáról. Nem nyomta el az indiaiak szavát, sőt éppen nagy érdeklődést keltett iránta. Egy felfogás szerint az embereknek tudniuk kellett arról, hogyan működik a birodalom. Ha nem tudtak semmit, nem lehettek imperialisták. Owen szerint a birodalom a tájékozatlanságban gyökerezett. A tudatlanság konstrukció volt, amely lehetővé tette, hogy a britek képzeletében egészen más legyen a birodalom, mint amilyennek a gyarmati alattvalók megtapasztalták.

Az újságírást, hírközlést, mint láttuk, 80 évvel ezelőtt is manipulálták. Ha napjainkban hasonlót tapasztalunk, az egyáltalán nem a véletlen műve. Vajon ment-e a világ előre azóta? Ment: ma már sokkal több hatékony technikai eszköz áll az emberiség rendelkezésére a hírek továbbítására, de a torzítás, hamisítás lehetősége is megsokszorozódott.

Nicholas Owen: „Facts are Sacred”: The Manchester Guardian and Colonial Violence, 1930–1932. („A tény szent” – A Manchester Guardian és a gyarmati erőszak, 1930–1932) The Journal of Modern History, 84. szám, 2012. szeptember, 643–678 o.

Fodor Mihályné